

**Борисюк О.В., к.е.н., доцент,
Шемедюк Л.В.,**
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Накопичувальне страхування життя: розвиток у контексті пенсійної реформи в Україні

У статті розглянуто сутність пенсійної реформи в Україні та місце страхових компаній у системі пенсійного забезпечення, проаналізовано діяльність компаній зі страхування життя, досліджено тенденції розвитку та роль держави у цій сфері, виявлено проблеми розвитку накопичувального страхування життя та фактори, що перешкоджають діяльності страхових компаній, запропоновано шляхи удосконалення ринку страхування життя, накреслено перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Ключові слова: страхування життя, пенсійна реформа, недержавне пенсійне забезпечення.

В статье рассмотрена сущность пенсионной реформы в Украине и место страховых компаний в системе пенсионного обеспечения, проанализирована деятельность компаний по страхованию жизни, исследованы тенденции развития и роль государства в этой сфере, выявлены проблемы развития накопительного страхования жизни и факторы, препятствующие деятельности страховых компаний, предложены пути совершенствования рынка страхования жизни, намечены перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: страхование жизни, пенсионная реформа, негосударственное пенсионное обеспечение.

The article deals with the nature of the pension reform in Ukraine and the place of the insurance companies in the pension system, analyzes the activities of life insurance companies, investigated trends in the development and role of the state in this area revealed problems of life insurance and the factors that hinder the activities of insurance companies, offered ways to improve the life insurance market, outlining recommendations for further research in this direction.

Key words: life insurance, pension reform, the private pension system.

Постановка проблеми. В умовах розвитку міжнародних відносин, ринкової трансформації економіки України та її входження до системи світових господарських зв'язків актуальним є формування ефективно налагодженої страхової справи як однієї з найважливіших передумов забезпечення фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку і загального добробуту. З цією метою держава створює умови для самостійного забезпечення власних матеріальних потреб людини шляхом накопичення ресурсів на майбутнє через спеціальні інституції, зокрема через страхові компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку страхування життя в Україні, а також недержавного пенсійного забезпечення загалом досліджено у працях вітчизняних науковців, зокрема: Л.О. Бойка [1], І.Т. Грудзевича [2], О.М. Залетова [5], С.С. Осадця [7] та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку страхування життя в Україні у рамках реалізації пенсійної реформи.

Виклад основного матеріалу. Страхування має давню історію ефективного інструменту вирішення завдань соціального захисту громадян. Його також можна вважати формою захисту людини від негативних подій або випадків. Страхування життя виникло на початку XVIII ст. в Англії. З того часу страховий ринок зазнав значних змін, а компанії зі страхування життя стали невід'ємним елементом системи недержавного пенсійного забезпечення.

Поширення і вдосконалення пенсійного страхування пов'язане із пенсійною реформою, яка розпочалася в Україні з 1 січня 2004 року. Вона внесла істотні зміни в пенсійне законодавство. Насамперед, Україна перейшла від пенсійного забезпечення до пенсійного страхування, що відповідає принципам ринкового суспільства. Зобов'язання щодо майбутнього пенсійного забезпечення працівника розподілилися між державою, працедавцями і самими працівниками. Метою пенсійної реформи є поступовий перехід від розподільчої пенсійної системи до накопичувальної. Головний принцип нової системи – справедливе співвідношення між внесками, які кожна людина відраховувала під час своєї трудової діяльності на потреби пенсійної системи, і виплатою, на яку вона може розраховувати після виходу на пенсію. Отже, недержавне пенсійне забезпечення дає можливість забезпечити додатковий соціальний захист населення та розширити інвестиційні можливості національної економіки.

Пенсійна реформа передбачає створення трирівневої системи пенсійного забезпечення. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Вона базується на принципах солідарності й субсидування. Виплати пенсії й надання соціальних послуг здійснюється за рахунок Пенсійного фонду з поточних його доходів. Солідарна система має перерозподільчий характер, у ній беруть участь усі громадяни країни [2, с. 102].

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах нагромадження коштів на персональних рахунках застрахованих осіб у Накопичувальному фонді. В Україні не запроваджено накопичувальну систему, відтермінування якого пов'язане з багатьма причинами. Впровадження накопичувальної системи планується після формування необхідних економічних передумов, створення налагодженої та ефективної системи державного нагляду і регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури. Водночас головною умовою запровадження другого рівня, виконання якої сьогодні залишається неможливою, є бездефіцитність Пенсійного фонду України.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Вона ґрунтується на засадах добровільної участі громадян України, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних нагромаджень з метою отримання одноразових, довічних чи розстрочених на визначений договором термін пенсійних виплат, які доповнюватимуть пенсії I та II рівнів. Ця система вже реально працює з 2004 року, має свої фінансові інструменти і склад учасників [2, с. 103]. Розмір пенсійних виплат у цій системі залежить від розміру пенсійних внесків, терміну, протягом якого ці внески накопичувалися, і розміру отриманого на них інвестиційного доходу. Пенсійні виплати в системі недержавного пенсійного забезпечення здійснюються незалежно від одержання

виплат по загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню.

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фонди; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду та ряд інших суб'єктів [3].

Відповідно до Закону України «Про страхування» страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку [4]. В договорі додатково може бути обумовлена відповідальність страховика і при дожитті застрахованої особи до певної події, а також у разі втрати нею здоров'я від нещасного випадку. У випадку, якщо при настанні страхового випадку передбачено регулярні послідовні довічні страхові виплати, обов'язковим є передбачення у договорі ризику смерті застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з числа довічних страхових виплат. В інших випадках передбачення ризику смерті застрахованої особи є обов'язковим протягом всього строку дії договору.

Договори страхування життя задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті та здатні забезпечити їх інвестиційні інтереси, тобто уможливають нагромадження і капіталізацію страхових внесків [1, с. 214].

Договором страхування життя обов'язково передбачається збільшення розміру страхової суми та (або) розміру страхових виплат на суми (бонуси), які визначаються страховиком один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя за вирахуванням витрат страховика на ведення справи. Крім того, договором може бути передбачено індексацію за офіційним індексом інфляції розміру страхової суми та (або) страхових виплат протягом дії договору страхування життя за умови відповідної індексації розміру страхового платежу [4].

Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається страхуванням життя, з 17 травня 2013 року встановлено у сумі 10 млн євро. До цього мінімальний розмір статутного фонду становив 1,5 млн євро. Відповідно до Закону України «Про страхування» такі зміни повинні бути внесені через 5 років після входження України до СОТ.

Страхувальник (застраховано особа) за договором страхування життя може розраховувати на страхову виплату у разі дожиття до закінчення строку дії договору, що являє собою засіб накопичення коштів. Страхування життя може бути й захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них. У такий спосіб страхування життя полегшує передання майна, дозволяє створити грошові фонди для різних цілей.

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», запроваджено довічні анuitети, тобто довічна пенсія, які забезпечуються тільки

страхувальниками життя [3]. Таким чином, пенсійне страхування життя – це накопичувальне страхування для забезпечення додаткового періодичного доходу протягом певного терміну або пожиттєво, після виходу на пенсію чи досягненню визначеного терміну.

Значне поширення страхування життя сприяє зменшенню соціальної напруги та навантаження на бюджет країни. Довгострокове страхування життя дає можливість накопичувати досить великі страхові фонди, тимчасово вільна частина яких може бути використана як джерело інвестицій у народне господарство, що сприяє стабілізації фінансового стану держави [7, с. 207].

Станом на 31.12.2013 р. кількість страхових компаній зі страхування життя становила 62 компанії. Спостерігається позитивна динаміка на ринку страхування життя. Так, валові страхові платежі за 2013 рік становили 2 476,7 млн. грн., що на 36,9 % більше, ніж за 2012 рік. Обсяг валових страхових виплат за 2013 рік становив 149,2 млн грн, що на 81,7 % більше в порівнянні з 2012 роком [6].

Таблиця 1

Динаміка страхових премій та страхових виплат із страхування життя за 2011–2013 рр.

Показник	2011	2012	2013
Обсяг валових страхових премій зі страхування життя, млн грн	1346,4	1809,5	2476,7
Обсяг валових страхових виплат зі страхування життя, млн грн	70,6	82,1	149,2
Рівень страхових виплат зі страхування життя, %	5,2	4,5	6

Джерело: [6]

Проаналізувавши динаміку страхових премій і страхових виплат компаній зі страхування життя (табл. 1), варто відмітити, що протягом 2011–2013 рр. їх обсяги зростали. Причиною цього є збільшення кількості договорів страхування, у тому числі й пенсійних контрактів у зв'язку із проведенням пенсійної реформи. Страховики пропонують пенсійні програми, що передбачають у разі виходу на пенсію обрати форму одноразових виплат пенсійного капіталу чи отримувати пенсії частинами. Крім того, застрахований може отримувати виплати, що здійснюються протягом визначеного у договорі терміну чи придбати довічний анuitет.

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 2013 рік (страхування «Life»)

Перші (Тор)	Надходження премій (млн грн)	Частка на ринку, %
Тор 3	1 279,3	51,7
Тор 10	2 252,1	90,9
Тор 20	2 434,1	98,3
Тор 50	2 476,7	100
Всього по ринку	2 476,7	100

Джерело: [6]

На сучасному етапі переважно всі програми довготермінового страхування є змішаними, відповідно до яких страховою подією одночасно є і смерть, і

дожиття до обумовленого терміну.

Як видно з таблиці 2, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 98,3 % – акумулюють 20 СК «Life», тобто 32,3 % всіх компаній зі страхування життя.

До негативних факторів, що впливають на діяльність СК «Life» та перешкоджають їх розвитку, належать наступні: низький рівень страхової культури; недовіра населення до програм пенсійного страхування і традиційна впевненість громадян в тому, що пенсії, як і раніше, має платити держава; низька поінформованість населення про поліси пенсійного страхування; недосконалість перестрахового механізму; низька платоспроможність населення; відсутність політичної стабільності в Україні тощо. Проте держава стимулює інтерес до довгострокового страхування життя шляхом введення нових податкових пільг, розробки нових законопроектів, програм розвитку.

Основними пропозиціями щодо розвитку ринку страхування життя є наступні: активне залучення страхових компаній у соціальні програми та у пенсійну реформу; систематизація законодавчої бази; розвиток ринку перестраховання; підвищення кваліфікації кадрів; недопущення вивозу капіталу з України іноземними страховими компаніями; забезпечення поінформованості про наявні страхові продукти. Стимулювання укладання пенсійних контрактів дозволить покращити інвестиційний клімат країни, забезпечить додаткові робочі місця, надасть вищий рівень соціальної захищеності населення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У ході пенсійної реформи планується створити умови для забезпечення справедливої системи розподілу пенсійних коштів, створення для людей можливості накопичувати максимальний розмір коштів, виходячи із власних доходів. Водночас стабільна система недержавного пенсійного забезпечення, активними учасниками якої виступають компанії зі страхування життя, створить потужне фінансове джерело внутрішніх інвестицій для розвитку національної економіки. Перспективами подальших розвідок є проведення дослідження міжнародного ринку страхування та розробки шляхів ефективного використання світового досвіду у страхуванні життя для подальшого розвитку цієї сфери в Україні.

Список використаних джерел

1. Бойко Л.О. Сучасні тенденції розвитку страхування життя в Україні / Л.О. Бойко // Вісник соціально-економічних досліджень : збірник наукових праць : Вип. 38. – 2010. – С. 213–218.
2. Грудзевич І.Т. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи / І.Т. Грудзевич // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова : Т. 18. – Вип. 3/1. – 2013. – С. 102–105.
3. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47–48. – С. 372.
4. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. (в редакції Закону від 04.10.2001 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 7. – С. 50.
5. Залетов О.М. Убезпечення життя : монографія. – К. : Міжнародна агенція «БІЗОН», 2006. – 688 с.
6. Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua>
7. Страхування: [підручник] / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.